

ných místech (nejen v Praze), aby zmátli okupanty, až konečně v přímém přenosu zamířili kameru na areál vysílače Cukrák nedaleko Prahy, kam právě vjížděly tanky Varšavské smlouvy, a zprostředkovali divákům dějinné drama v přímém přenosu. Jiný známý příklad mocenských zásahů nacházíme při výjimečném stavu v Polsku v letech 1981–1983, kdy na dva roky zčernala obrazovka 2. programu polské televize.¹¹ Navzdory všem vojenským výpadům se však Sovětskému svazu nepodařilo podrobit si všechny země tak, jak by snad potřeboval, ačkoli je pravda, že jeho zahraniční politika se během jeho éry zaměřovala i na další, mimoevropské destinace (Čína, karibská krize, Afghánistán). Je proto poučné sledovat, jak se které zemi přes mocensky monopolistický názor dařilo rozvíjet vlastní tradice a zdůrazňovat svá specifika, resp. proměnit je v silnou stránku i v rámci imperiálního sovětského myšlení.

Československá televize a totalitní moc v období 1953–1989

Daniel RŮŽIČKA

„Slova V. I. Lenina, která svého času řekl o filmu, že je pro nás nejdůležitější ze všech umění, můžeme dnes plným právem použít také na televizi.“
Z usnesení ÚV KSČ o stavu a nových úkolech Československé televize k ostatním kulturním institucím z roku 1960.¹

Teprve po jednatí letech od zahájení zkušebního vysílání v květnu 1953 přijalo Národní shromáždění zákon o Československé televizi.² V jeho prvním paragrafu byla jasně definována její základní role, kterou vykonávala až do pádu komunistického režimu na konci roku 1989. Tedy, že „svou činností založenou na politice Komunistické strany Československa provádí masové politickou a výchovnou práci, podporuje tvůrčí iniciativu lidu a přispívá k dovršení kulturní revoluce“.³ A aby byla slova zákonodárce bezebytku naplňována, uplatňoval aparát ústředního výboru KSČ – stejně jako v letech předtých i následujících – v různé míře intenzity na Československou televizi svůj vliv. Používal k tomu nejrůznější administrativní, кадровé a mocenské mechanismy, neefektivnější z nich však bylo přímé řízení prostřednictvím oddělení ústředního výboru KSČ. Období existence československé státní televize a jejího vysílání musíme z hlediska charakteristiky postavení ve společnosti rozdělit na dvě různé etapy. Zatímco v jejích počátcích v padesátých a šedesátých letech byla budována a ve společnosti vnímána jako kulturní a umělecká instituce, která stejně jako film, rozhlas a celá oblast umění propaguje nové lidové demokratické zřízení (tedy komunistický režim) v Československu a opěvuje jeho budovatelské úspěchy, po potlačení liberálního období ve společnosti na konci šedesátých let musíme o televizi u nás v následujícím dvacetiletí mluvit jako o politickém, mocenském a ideologickém nástroji jedné politické strany. Právě jím byla ovlivňována společnost v sedmdesátých a osmdesátých letech. V následujícím textu jen stručně zachycuji základní kroky vedoucí k tomuto stavu, protože se jedná o téma široké a každý z uváděných kroků si zaslouží samostatné hlubší zpracování se všemi kontexty.

- 1 Archiv programových fondů ČT (dále APF ČT), fond Ve1 – Svk ČT a ÚV KSČ 1959–63, karton 27, i. č. 212.
- 2 Zákon č. 18/1964 Sb. ze dne 31. ledna 1964 o Československé televizi. Sbírka zákonů 1964. Částka 10.
- 3 Srov. Zákon č. 483/1991 ze dne 7. listopadu 1991 o České televizi. Sbírka zákonů 1991. Částka 93. „Česká televize poskytuje službu veřejnosti České republiky tvorbou a šířením televizních programů na celém území České republiky. Jejím posláním je poskytovat objektivní, ověřené, vstřícné a vyvážené informace pro svobodné vytvoření názoru, rozvíjet kulturní identitu českého národa a národnosti a etnických menšin v České republice, zprostředkovat ekologické informace, sloužit vzdělávání a výchově mladé generace a přispívat k zdravé diváctví.“ Viz též Zákon č. 483/1991 ze dne 7. listopadu 1991 o České televizi ve znění pozdějších předpisů [cit. 14. 5. 2014]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/zakony/>. „Česká televize poskytuje službu veřejnosti tvorbou a šířením televizních programů, popřípadě dalšího multimediálního obsahu a doplňkových služeb na celém území České republiky za účelem naplňování demokratických, sociálních a kulturních potřeb společnosti a potřeby zachovat mediální pluralitu.“

11 Některé země omezovaly své vysílání i bez vojenských intervencí. Rumunsko tak činilo během hospodářské krize v osmdesátých letech. 1985 zrušilo z ekonomických důvodů celý 2. program a 1. program vysílal jen dvě hodiny v prime-tímu a šest a půl hodiny o víkendech.

Uvažíme-li, jak televizi vnímali funkcionáři aparátu ÚV KSČ a jak k ní přistupovali v době jejího vzniku a prvních programových kroků, musíme zohlednit fakt, že v oblasti televizního vysílání se Československo snažilo rychle dohnat nejen okolní vyspělejší západoevropské země, ale především svůj východní vzor – Sovětský svaz. Budování televize a zahájení jejího vysílání u nás bylo náležité propagandisticky využito k dokazování hospodářské vyspělosti nového československého režimu. V prvnímárodním průvodu roku 1953 se tedy přirozeně objevila i obrovská maketa televizního přijímače s heslem „*Televize nový úspěch Československého průmyslu*“. Budování nové instituce nebylo provázeno příslušným kádrováním vývojařů a realizátorů, protože důležitější než požadovaný správní třídní původ a členství v KSČ, byla jejich odbornost, zaručující rychlé zavedení televize do praktického života. Takže ačkoli byla po roce 1948 budována už jen v podmínkách monopolního vládnutí KSČ, neměla strana na její program tak výrazný vliv, jaký známe z pozdějších let. Jedním z důvodů bylo jisté i to, že v počátcích televize nikdo nedokázal odhadnout, jaký bude mít v nejbližších měsících a letech divácký dosah, jak rychle a v jakém rozsahu si lidé své domácnosti vybaví televizními přijímači, jak rychle si diváci osvojí a oblíbí její program, či jak ho budou vyhledávat a „konzumovat“. Na rozdíl od filmu, rozhlasu a tisku se tedy nedalo odhadnout, jaký bude mít na diváky televizní vysílání politicko-propagandistický vliv.

KULTURNÍ INSTITUTE

Televize vznikla v rámci Československého rozhlasu. Přípravnými pracemi byl pověřen přední komunistický ideolog a ministr informací a osvěty Václav Kopecký. V letech 1952 až 1953 stál v čele Československého rozhlasového výboru, který činnost rozhlasu a vznikající televize řídil. A dle sovětského vzoru měla televize dvojí řízení. Provoz a program spadaly pod Československý rozhlas a televizní technika s přenosem televizního signálu podléhaly ministerstvu spoji. Až později bylo toto složité a prakticky nefunkční řízení odstraněno a televize se osamostatnila. Zkušební televizní vysílání, které bylo zahájeno prvního května 1953, se na malých obrazovkách objevovalo jen třikrát týdně, a to pouze večer. Ale už od podzimu 1953 se vysílací plocha začala postupně rozšiřovat, až za několik let dosáhla všech dnů v týdnu. Za pravidelné bylo vysílání prohlášeno symbolicky od 25. února 1954 a televize se začala – ve zcela nevyhovujících prostorových, technických a materiálních podmínkách – dále rozvíjet. Jako dobrá volba se ukázalo jmenování Karla Kohouta prvním provozním a programovým ředitelem, nicméně tento naděsenc, schopný budovat televizi doslova z ničeho, udělal o dvě desetiletí později – na začátku normalizace – prakticky cokoli, aby si udržel dosažené postavení, a během čísky propustil a tím de facto existenci zlikviduje, i ty, s nimiž televizi zakládal a rozvíjel. Kromě kulturní role se televize od svých počátků snažila plnit i roli informační. Díky technickým možnostem, či spíše nemožnostem, ji však z hlediska potřeb vládnoucí strany prováděla nedostatečně a propagandistický zásah nebyl efektivní. Zpočátku se z obrazovky místo televizního zpravodajství linulo zpravodajství rozhlasové, tedy jen zvuk hlavní zpravodajské relace Československého rozhlasu s názvem *Rozhlasové noviny* a aktuální filmový týdeník. Obratu bylo po různých pokusech dosaženo až v lednu 1958, když se začaly vysílat *Televizní noviny*.⁴

4 1. srpna 1954 byla odvysílána první televizní aktualita z téhož dne, složená z několika za sebou logicky řazených fotografií (jednálo se o brigádu zaměstnanců nuseckého pivovaru při sklizení lnu v Brežanech u Prahy); 24. října 1954 byl odvysílán první zpravodajský sít z akce, která se konala v též den (mezistátní utkání atletů ČSR – SSSR); 7. listopadu 1954 byla odvysílána první televizní reportáž z manifestace, uspořádané k výročí Velké říjnové socialistické revoluce na Saroměstském náměstí. Od 1. října 1956 byla zkušební (od ledna 1957 pak pravidelně) vysílána zpravodajská relace *Televizní aktualita a zajímavosti*.

V prosinci 1954 převedl ministr kultury Ladislav Štoll projednávání ideových otázek televizního vysílání z dosavadní kompetence ministra kultury na III. oddělení ÚV KSČ.⁵ Televizní vysílání bylo tehdy také již pod přímou kontrolou pracovníků Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD), která od roku 1953 – jako ústřední cenzurní úřad – dohlížela na československé sdělovací prostředky. Schvalovací razítko HSTD na všech materiálech souvisejících s televizním programem se stalo pravidlem a nedalo se bez něj vysílat.⁶ Větší pozornost začala KSČ věnovat televizi až v roce 1957, kdy se její sledování začalo stávat masivní záležitostí. Vysílalo se již 33 hodin týdně a politicko-zpravodajské pořady tvořily bezmála 34 % vysílacího času, hned po uměleckých se 49 %. Účastníci ideologického aktivu v roce 1957 proto od televize požadovali „*větší bojovnost propagandy, dovednější ukazování úspěchů při výstavbě socialismu a boj za socialistickou morálku, zlepšit orientaci k socialistické výchově inteligence, stranickou v umění, lidovost, politickou operativnost či zvýšení podílu pokrokové hudby*“. V téměř roce vznikl na základě vládního nařízení⁷ Československý výbor pro rozhlas a televizi (ČVRT) jakožto ústřední orgán státní správy v oboru rozhlasu a televize (na Slovensku vznikl Slovenský výbor pro rozhlas a televizi – SVRT). Stalo se tak z důvodu „*stále vzrůstajícího významu rozhlasu a televize jako informačního prostředku a jako nástroje k mobilizaci pracujících k řešení úkolů socialistické výstavby*“. U kolem výboru, jehož předsedu,⁸ náměstky a členy měla jmenovat a odvolávat vláda, byla „*kontrola aspektů ideově-politických, uměleckých i kulturních, hospodářských a technických*“. ČVRT tvořili programoví pracovníci a scházeli se ve výboru několikrát ročně. Vznikly také dvě samostatné organizace – Československý rozhlas a Československá televize – vyňaté z působnosti ministerstva školství a kultury a jakožto právnické osoby podřízené ČVRT.

Rok 1958 přinesl televizi a televizní tvorbě několik zlomů. Na základě usnesení XI. sjezdu KSČ,⁹ jenž schválil *Směrnici k dovršení výstavby socialismu v naší zemi v nejbližších letech*, bylo televizi přikázáno „*pracovat vyhraněně v komunistickém duchu*“.¹⁰ A v rámci koncepce účasti pracujících na řízení a tvárnosti programů byl zřízen Poradní sbor Československého výboru pro rozhlas a televizi, složený z dělníků, členů JZD, funkcionářů, zástupců mládeže a žen v domácnosti, pracovníků rozhlasu, televize a diváků. Podle sovětského modelu mělo jít o kolektivní vedení televize a rozhlasu. Ještě v téměř roce proběhlo první (a zároveň poslední) zasedání sboru.¹¹ O rok později se ČVRT stal minulostí. Politické byro ÚV KSČ na svém zasedání¹² rozhodlo o jeho zrušení a převedlo projednávání programových otázek televize a rozhlasu přímo na ústřední výbor KSČ.¹³ Personální dopad na televizi měla tzv. třídní politická prověrka, která z rozhodnutí Čes-

5 BEDNÁŘK, Petr. Dějiny televizního vysílání v datech. In: KÖPPELOVÁ, Barbara a kol. *Dějiny českých médií v datech: rozhlas, televize, mediální právo*. Praha: Karolinum, 2003, s. 197.

6 Podrobněji viz CYŠAROVÁ, Jarmila. *Televize a moc 1953–1967*. Praha: ÚSD, 1996, s. 31–32.

7 Vládní nařízení č. 62/1957 Sb. ze dne 29. listopadu 1957 o nové organizaci rozhlasu a televize. Sbírka zákonů 1957. Částka 31.

8 Prvním předsedou ČVRT byl jmenován dosavadní ředitel Československého rozhlasu František Netěšek.

9 XI. sjezd KSČ proběhl ve dnech 18. – 21. června 1958.

10 Usnesení XI. sjezdu KSČ. *Rudé právo*, 23. 6. 1958, s. 2.

11 Zasedání Poradního sboru proběhlo 12. listopadu 1958.

12 Zasedání proběhlo 15. září 1959.

13 Státní ústřední archiv, A ÚV KSČ, fond 02/2, sv. 230, a. j. 31.

koslovenské vlády¹⁴ probíhala v roce 1958 v celé zemi a měla „očistit státní a hospodářský aparát od všech politicky nespolehlivých živlů“.¹⁵ Fakticky nadřadila třídní původ nad odbornost, když přikázala očistit aparát od tzv. nebezpečných jedinců a nahradit je spolehlivými kádery z dělnického prostředí.¹⁶ Na základě jejich výsledků museli televizní opusití všichni, jejichž třídní původ byl označen za nesprávný a vztah k lidové demokracickému zřízení shledán problematickým, ať už se jednalo o ty, kteří vyvíjeli televizi v Československu zasvětili svůj život, nebo o tvůrce, kteří byli posláni do tůváren, aby lépe poznali dělnickou třídu, a teprve poté se mohli vrátit zpět k tvorbě. V roce 1958 byl do funkce ředitele televize dosazen někdejší zástupce vedoucího oddělení tisku, rozhlasu a televize Sekretariátu ÚV KSČ Milan Krejčí. V roce 1959 učinila vláda další a již definitivní změny v organizaci rozhlasu a televize, když svým nařízením¹⁷ – na základě rozhodnutí ÚV KSČ – zrušila Československý výbor pro rozhlas a televizi (stejně tak zrušila i Slovenský výbor pro rozhlas a televizi) a od 1. října 1959 zřídila samostatnou organizaci s názvem Československá televize a oddělila ji od rozhlasu. Jejím ředitelem se stal dosavadní ředitel ČTK Adolf Hradecký.¹⁸

Na začátku šedesátých let už Československá televize vysílala každý den a vedení KSČ si plně uvědomovalo její sílu a vliv na diváky, tehdy čítající již dva miliony. Ústřední výbor KSČ proto přijal v roce 1960 rozsáhlé (a tajné) usnesení,¹⁹ v němž konstatoval, že televize se „stává důležitým prostředkem politické a kulturní výchovy pracujících“ a je jedním „z nejdůležitějších nástrojů výchovy lidu v komunistickém duchu“.²⁰ Kladně hodnotil dosa-
vaní přímé řízení televize ústředním výborem KSČ, ale kritizoval televizní program za to, že kvůli „nízké ideové úrovni“ pořadů „nedostatečně vyjadřuje úkoly budování vyspělé socialistické společnosti“. Příčinu viděl „v nedostatečné politicko-ideové a odborné úrovni některých pracovníků televize“. Opět připomněl úkol vytyčený XI. sjezdem KSČ, aby televize pracovala vyhraněně v komunistickém duchu: „Ústřední výbor zdůrazňuje, že Čs. televize je televizí socialistickou a celá její činnost musí být založena na politice Komunistické strany Československa. [...] Posláním Čs. televize je vychovávat pracující v ideích komunismu, v duchu proletářského internacionálního a socialistického vlastnictví, nové společnosti, morálky a pokrokového estetického vkusu. [...] Úkolem televize je šířit učení marxismu-leninismu a poznatky materialistické vědy, organizovat masu pracujícího lidu k plnění úkolů socialistické výstavby, k účasti na uvědoměném posilování a prohlubování principů socialistické

14 Dne 14. března 1958 přijala vláda – na základě předcházejících jednání představenstva ÚV KSČ – přísně tajné usnesení o provedení „hodnocení třídní a politické spolehlivosti pracovníků státního a hospodářského aparátu“. V usnesení se výslovně uvádí: „Účelem prověření je očistit státní a hospodářský aparát od všech politicky nespolehlivých živlů a zabránit tomu, aby se nedostaly na jiná důležitá místa“ [cit. 14. 5. 2014]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/50/50_01_01.php.
15 Zásady pro hodnocení třídní a politické spolehlivosti pracovníků státního a hospodářského aparátu [cit. 14. 5. 2014]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/gallery/gall_1_025_1.php.

16 50. léta – třídní politická prověrka 1958 [cit. 14. 5. 2014]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/50/50_01_017.php.

17 Vládní nařízení č. 63/1959 Sb. ze dne 30. září 1959 o změnách v organizaci rozhlasu a televize. Sbírka zákonů 1959. Částka 28.

18 CYSAŘOVÁ, Jarmila. Československá televize a politická moc 1953–1989. In: *Soudobí dějiny 3–4/2002*. Praha: ÚSD, 2002, s. 523–524.

19 Usnesení ÚV KSČ o stavu a nových úkolech Československé televize k ostatním kulturním institucím z 24. 5. 1960. Zivot strany. Praha: ÚV KSČ, 1960, č. 12.

20 Usnesení ÚV KSČ o stavu a nových úkolech Československé televize k ostatním kulturním institucím z 24. 5. 1960. APF ČT, fond Ve1 – Syk ČT a ÚV KSČ 1959–62, karton 27, l. č. 212.

demokracie, k vědomí socialistické státnosti provádět účinnou ateistickou propagandu a vést občany k aktivnímu rozvíjení všeho nového a pokrokového, k překonání přežitků a vlivů buržoazní ideologie.“²¹ Usnesení poukázalo na nutnost větší spolupráce jednotlivých programových složek, založené na jednotném „politicko-ideovém“ plánu.

V červnu 1963 byl novým ředitelem jmenován Jiří Pelikán. Aniž by to kdo tušil, stal se pro televizi a její další rozvoj důležitou osobou – umožnil rozšíření tvůrčího prostoru a staval se za tvůrce při stranických průsvizích. A to i přesto, že to z politického hlediska neměl zrovna jednoduché, protože figuroval jako podezřelý v případě s tzv. jugoslávskou protistraničnou skupinou. Proces vykonstruovaný Státní bezpečností se nekonal jen díky uvolnění politické situace po nástupu Nikity Chruščova do čela Sovětského svazu, a Pelikánovo jmenování ředitelem významného sdělovacího prostředku tedy představovalo jistou formu jeho rehabilitace.²²

V prvním období své existence se televize opírala o zákonné normy a předpisy vymezující činnost Československého rozhlasu a potřeba samostatného zákona začala být pocítována až s jejím rozvojem v letech 1958–1959. Dosavadní normy a předpisy nevyhovovaly, takže ústřední výbor KSČ – v již zmiňovaném usnesení z roku 1960 – rozhodl o přijetí zákona o Československé televizi. Ten byl schválen v roce 1964 a předcházelo mu projednávání Statutu Československé televize.²³ Pohnutky k přijetí zákona byly dvě: společensko-politická a prakticko-právní. Československá televize dostala právní základ, byla vymezena její působnost jakožto kulturní instituce a získala právo na úplnou programovou činnost.²⁴ Kromě obecných ustanovení statut určoval i vnitřní uspořádání Československé televize, která nyní podléhala vládě, jež jmenovala a odvolávala ředitele, ale své úkoly plnila podle směrnic a pokynů orgánů Komunistické strany Československa.²⁵

S rozvojem vlastní publicistiky na počátku šedesátých let se televize začala dostávat do drobných konfliktů s politickou mocí.²⁶ K prvnímu zásadnímu sporu došlo v roce 1964 a jeho důsledkem bylo dosazení dvou pracovníků ideologického oddělení ÚV KSČ do vedení. Jednalo se o fukce náměstků pro zpravodajství a umělecký program v roce 1965²⁷ a stalo se tak po odvysílání pořadu,²⁸ v němž byl kritizován třídní přístup, uplatňovaný při přijímání žáků do škol. Na televizi se snesla nebyvalá kritika některých orgánů KSČ²⁹ a autorka pořadu i redakce, kde pořad vznikl, byly potrestány. Nejednalo se o první konflikt, takže oddělení stranických orgánů ÚV KSČ vypracovalo pro Sekretariát ÚV KSČ stano-

21 Usnesení ÚV KSČ o stavu a nových úkolech Československé televize k ostatním kulturním institucím z 24. 5. 1960. APF ČT, fond Ve1 – Syk ČT a ÚV KSČ 1959–62, karton 27, l. č. 212.

22 LUKES, Klement. Jirfho i naše prociání. In: *Jirf Pelikán 1923–1999*. Praha: Občanský dialog o.p.s., 2003, s. 23.

23 Vláda statut schválila 15. listopadu 1963.

24 BRINČIL, Jaroslav. *Institucionální vývoj Čs. televize*. Rukopis. Praha 1972. Československá televize. Archiv Edice ČT.

25 APF ČT, f. Ve1, karton 15, l. č. 59.

26 CYSAŘOVÁ, J. Československá televize, s. 526.

27 Obě funkce zrušil ústřední ředitel Čs. televize Jirf Pelikán 1. dubna 1968.

28 BEDNÁŘOVÁ, Otta. *Zvědaná kamera: Věba povolání* [televizní pořad]. Premiéra 31. 3. 1964. Reportáž popisuje, jak měla být ze studia na Střední pedagogické škole ve Vysokém Mýte v okrese Ústí nad Orlicí vyloučena talentovaná dívka pro třídní původ rodičů. *Cyklus Zvědaná kamera* získal v roce 1962 novou redakci ve složení Vladimír Branislav, Otta Nutz a Otta Bednářová. Uváděl reportáže o problémech mládeže.

29 ZO KSČ Ústí nad Orlicí zaslala ÚV KSČ své stanovisko k situaci na kulturní a umělecké frontě a žádala posílení ideologické a politické práce v Čs. televizi a vyzoomení partiálních kadrových opatření.

visko k vysílání rozhlasu a televize, kde uvádělo, že televize nevěnuje dostatečnou pozornost nebezpečí liberalismu a útočí na základní principy socialismu. Pelikánovi bylo uloženo vypracovat pod dohledem ideologického oddělení ÚV KSČ zprávu o stavu televize, posléze projednávanou v kulturním výboru Národního shromáždění, kde Československá televize sklídila kritiku za svou publicistiku a některá umělecká díla. Předsednictvo ÚV KSČ pak ve svém usnesení, jež bylo příomou reakcí na situaci kolem odvysílání pořadu, kritizovalo televizi za neuspokojivou úroveň politické práce: „Není důsledně plněn základní úkol, totiž podstatně zvýšení politickoideové úrovně programu. [...] Boj proti těmto jevům [nesprávným tendencím pronikajícím do vysílání – pozn. aut.] ztěžuje slabá úroveň stranické práce v televizi a nedostatky v programové řídicí práci.“³⁰ Usnesení kritizovalo i televizní program: „Základní pozitivní směr práce Čs. televize je ve svém celkovém působení narušován pořady nesprávného ideového zaměření [...] Televizní zpravodajství nedosahuje mnohdy žádoucí politické a profesionální úrovně [...] V publicistických pořadech došlo v posledním období k již zmíněným politickým chybám, kolísání se projevilo v linii literárně dramatického vysílání.“³¹ Ústřední výbor byl tedy k televizi mnohem kritičtější než v roce 1960. Navzdory všem usnesením a zásahům komunistických orgánů se Československá televize, stejně jako ostatní sdělovací prostředky i celá umělecká obec, s postupujícími šedesátými lety stále více vymýkala direktivám KSČ. Po XIII. sjezdu KSČ v roce 1966 přijalo Předsednictvo ÚV KSČ důvěrné usnesení, v němž pohrozilo, že „strana nepřipustí, aby vlivem prostředků masového působení byly do společenského vědomí infikovány protisocialistické, protistraničské názory“. Přesto však liberálnější poměry ve společnosti vedly ke zrušení Hlavní správy tiskového dohledu, a tím i ke zrušení předběžné cenzury, která sice i nadále zakazovala publikaci státním orgánem, tzv. Ústřední publikační správou, která sice i nadále zakazovala publikaci státním orgánem, ale progresivním průlomem byl fakt, že na ideologické prohešky jen poukázovala a redakce se proti jejím nálezům a rozhodnutím mohl odvolat k soudu.

Uvolňování poměrů v šedesátých letech vyvrcholilo v roce 1968. Tento rok patří k nej důležitějším mezníkům i v historii Československé televize. Tvůrci v ní totiž mohli poprvé od jejího vzniku svobodně tvořit a redaktori s publicisty mohli bez obav z reprézi a zásahů stranického aparátu pravdivě a objektivně informovat, a to i přesto, že televize se paradoxně přiklonila k politické moci. Vedení však deklarovalo snahu napravit chyby předchozího vedení KSČ a ty se týkaly nejen celé společnosti, ale i televize. Již brzy po lednovém zasedání ÚV KSČ, kde byl do čela strany zvolen Alexander Dubček, se tvůrci osvobodili od cenzury, kterou později formálně zrušilo i předsednictvo ÚV KSČ³² a legislativně Národní shromáždění.³³ Důsledkem byl i požadavek komunistů v Československé televizi, aby byla nadále programově a ekonomicky samostatná a podřízená jen předsedovi vlády nebo Národnímu shromáždění, nikoli ÚV KSČ. Televize, již byl v květnu 1968 – k patnáctému výročí její existence – propůjčen Řád práce, podporovala obrodný proces uvnitř KSČ i ve

30 Život strany. Praha: ÚV KSČ, 1965, č. 5. Usnesení o stavu, činnosti a úkolech Československé televize přijaté 2. února 1965.

31 Ibidem.

32 Zpráva ze zasedání předsednictva ÚV KSČ. Rudé právo, 6. 3. 1968, s. 1. „Předsednictvo dále projednávalo zprávu o zkušnostech z působení tiskového zákona v oblasti periodického tisku, rozhlasu a televize. Na základě zkušeností změnilo předsednictvo své usnesení ze srpna 1966, které pojmalo orgány Ústřední publikační správy jako pomocníky při idování řízení tisku a ukládalo jí úkoly, které ze zákona nevyplývají. Zrušením tohoto usnesení se výslovně podmínky, aby Ústřední publikační správa přímě dozorovala literu a duch zákona. Současně předsednictvo doporučilo předsedovi vlády, aby vláda pověřila odpovědnosti za Ústřední publikační správu jiného svého člena než ministra vnitra.“

33 Zákon č. 127/1968 Sb. ze dne 13. září 1968 o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. Sbírka zákonů 1968. Částka 36.

společnosti a svým vysíláním jej posouvala kupředu. Z dnešního pohledu pak mezi 21. až 27. srpnem 1968 poprvé ve své historii plnila plnohodnotnou službu veřejnosti. Navzdory tomu, že okupační vojska obsadila studia, vysílala dál z náhradních pracovišť, informovala obyvatele o vývoji situace v zemi, uklidňovala emoce a vyjadřovala podporu Dubčekovu vedení a jeho politice. V době normalizace bylo toto vysílání označeno za nelegální, předsedem připravenou kontrarevoluční činnost a zaměstnanci, kteří v okupačním týdnu odvádně plnili své pracovní povinnosti, byli perzekvováni. Po podpisu moskevského protokolu muselo být improvizované vysílání na příkaz vlády ukončeno a obrazovky poprvé v dějinách Československé televize na týden pohasly. S návratem československých politiků z Moskvy nastalo období utahování poměrů. V září 1968 vznikl Úřad pro tisk a informace (ÚTI),³⁴ novináři trefně přezdívaný ÚTISK, který okamžitě zakázal kritiku zemi Varšavské smlouvy, jejichž vojska vstoupila do Československa, stejně jako používání termínů „okupant“ a „okupace“. Národní shromáždění už v září toho roku zrušilo – přijetím nového zákona – zrušení cenzury.³⁵ Třítíz poslanci, kteří v červnu 1968 cenzuru zrušili, ji po třech měsících zase zavedli. Na základě moskevského diktátu vláda na návrh ÚV KSČ odvolala Jiřího Pelikána z funkce ředitele a nahradila ho vládním zmocněncem. Vláda také zakázala televizní politickou publicistiku, která před okupací hrála důležitou roli. Na konci roku 1968 byl jmenován ředitelem Josef Šmídmaier, spolupracovník předsedy vlády, který se zasloužil o to, že Československá televize, až do jeho odchodu z funkce, neprovedla očekávanou „sebekritiku“ svého působení v období od ledna do září 1968. Ačkoli musel dělat ústupky a kompromisy, snažil se pro obrazovku i tvorbu zachránit maximum z výdobytků Pražského jara 1968.

V lednu 1969 přešla televize na federální model. Vzniklo ústřední ředitelství v Praze, jež muž podléhal český a slovenský okruh. Oba okruhy spadaly pod své národní vlády a měly samostatné rozpočtové kapitoly, ústřední ředitelství koordinovalo televizní program. Federální vláda pak měla ve své agendě jmenování a odvolávání ústředního ředitele Československé televize a řešení základních otázek jejího rozvoje v Československu. Ústřední výbor KSČ dohlížel na ideověpolitický rozvoj a programovou stránku televizního vysílání.

TELEVIZE JAKO IDEOLOGICKÝ NÁSTROJ

Masivní tlak na znovuočištění Československé televize aparátem KSČ přišel v prvním čtvrtletí roku 1969 – po tragické smrti Jana Palacha a březnovém hokejovém mistrovství světa ve Stockholmu. Televizní vysílání věrně odraželo znovu probuzené emoce ve společnosti, stejně jako rostoucí skepsi ohledně budoucího vývoje. Politická moc, i když stále reprezentovaná původně reformními politiky, pod tlakem Moskvy stále více omezovala práci novinářů, a tím i plně a pravdivě informování o státních a stranických záležitostech. Stále více nařizovala a prostřednictvím Úřadu pro tisk a informace prováděla změny ve sdělovacích prostředcích, a to včetně televize. Například když byl po Palachově tragické smrti živě odvysílán pořad,³⁶ v němž se k situaci v zemi kriticky vyslovilo dvanáct zná-

34 ÚTI vznikl na základě usnesení vlády, číslo 292 ze dne 30. 8. 1968.

35 Zákon č. 127/1968 Sb. ze dne 13. září 1968 o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. Sbírka zákonů 1968. Částka 36.

36 Slovo ke dni – Sněženka televizních publicistů [televizní pořad]. Vysíláno 22. 1. 1969. V pořadu se 12 reformních televizních publicistů vyjádřilo k Palachově smrti a situaci ve společnosti. Pro většinu z nich to znamenalo poslední vystoupení na televizní obrazovce před nuceným odchodem. V pořadu vystoupil Jiří Světlý, Jindřich Faraal, Karel Křm, Vladimír Benislav, Zdeněk Lavická, Vladimír Skutina, Ladislav Daneš, Bohumil Tominger, Karel Peck, Jiří Kautrnek.

444 Slovo do vlastních řad. Rudé právo. 17. 5. 1969, s. 1.

46 Například ústředního ředitele schvalovalo předsednictvo ÚV KSČ, šéfredaktora ústřední redakce Televizních novin schvaloval sekretariát ÚV KSČ, režiséra či dramaturga celozavodní výbor KSČ v ČST a například vedoucího skladu příslušná základní organizace KSČ v ČST.

slovenské televize podléhali pečlivé kontrole kádrového útvaru, byli pravidelně prověřováni a jejich hodnocení byla zakládána do osobních kádrových spisů.⁴⁷ Veškeré dění v podniku i v televizní tvorbě mělo pod kontrolou ministerstvo vnitra, resp. Státní bezpečnost. Znormalizované a politické moci poslušné Československé televizi byl v roce 1978 udělen Řád Vítězného února. Aby spojení mezi KSČ a televizí bylo co nejužší, její ústřední ředitel se v roce 1986 stal členem ÚV KSČ.⁴⁸ V červenci 1989 pak Jana Zelenka – po dvaceti letech ve funkci – vystřídal jeho dlouholetý náměstek Libor Batrla.

Totalitní režim měl dost důvodů držet své sdělovací prostředky pod kontrolou. V roce 1977 vypracovalo Federální ministerstvo vnitra pod názvem *Vlna* tajný projekt k „ochraně živého vysílání Čs. rozhlasu a Čs. televize před zneužitím nepřátelskými osobami a před znehodnocením vysílacích zařízení“.⁴⁹ Jednalo se o reakci na situaci v roce 1968, kdy se sdělovací prostředky vymanily politickému vedení z rukou. Nicméně v listopadu 1989, navzdory spuštění *Vlny*, se televize podruhé a definitivně vymkla politické moci a stala se nezávislým veřejnoprávním médiem. Proti vedení Československé televize, které se snažilo udržet vysílání ve stávajícím rámci, se postavili televizní pracovníci a tvůrci a postupně dosáhli splnění svých požadavků, tedy objektivitu, pravdivosti a úplnosti informací. Vedení KSČ velmi rychle ztratilo nad Československou televizí kontrolu a její řízení přešlo zcela do rukou federální vlády.⁵⁰

Počátky televizní kritiky v Československu

Milan KRUML

Po zahájení televizního vysílání v Československu v květnu 1953 trvalo několik let, než ostatní média, především tištěná, začala soustavně zkoumat obsahy televizního vysílání a definovala kritéria, podle nichž by bylo možné hodnotit konkrétní pořady i trendy, které se daly vysledovat v tehdejší televizní nabídce.

To, jak se v prvních letech její existence o televizi psalo (u některých materiálů totiž nelze hovořit o nějaké kritice či recenzii), můžeme rozdělit v podstatě do tří oblastí.

První tvoří informativní články, jejichž cílem bylo především upozornit na existenci nového média a sdílet potenciálním divákům něco o jeho obsahové nabídce. Zabývat se jimi je sice zajímavé, věnujeme-li se dějinám naší televize, ale z hlediska televizní kritiky jsou nepodstatné. Mají převážně informativní charakter a slouží hlavně potřebám propagace televize, a to včetně motivace čtenářů a posluchačů ke koupi televizních přijímačů.

Druhá oblast už je mnohem zajímavější, protože je typická nejen pro to, jak se psalo o televizi, ale vůbec pro celou tehdejší kulturní publicistiku. Některé materiály se svým charakterem blížily tomu, co bychom dnes označili jako recenzi, ale jejich cílem nebylo analyzovat televizní obsahy a zabývat se tím, zda vzniká nějaký specifický televizní projev, nýbrž – obecně řečeno – oddělit zrn od plev. Tedy vybrat z programu pořady, které si zaslouží být pochváleny, neboť splňují především ideové požadavky, a naopak zatratit ty, které je nenaplňují. To bylo typické především pro deníky, a zejména pro *Rudé právo*. Odrážela se v nich specifická úloha *Rudého práva* – tento list byl vzhledem ke své pozici víc než jen pouhými novinami. Jeho stanoviska tlumočila politiku vedení komunistické strany, takže jak kritické, tak i pozitivní poznámky zde otištěné měly jinou váhu než stejné materiály v jiných listech.

Třetí oblast tvoří skutečně zasvěcené recenze (nebo alespoň pokusy o ně), typické zejména pro velké kulturní týdeníky typu *Literárních novin* či *Kultury*. Jsou spojeny se jmény lidí, kteří se televizi věnovali soustavně – Milan Schulz, Otto Zelenka (což byl nejen kritik, ale i tvůrce), Jiří Lederer, Jaroslav Boček a na konci padesátých let i Ladislav Smoljak nebo Alena Stránská.

První pokusy zhodnotit televizní pořady se začaly na stránkách zejména kulturních týdeníků objevovat už v roce 1954 a byly poznamenány izolovaností československé kulturní scény. Televize ve Spojených státech či Velké Británii se rychle rozvíjela a také publicistika jí věnovaná už dávno opustila stadium popisování, jak funguje nové médium, a soustředila se na obsahy. V obou zmíněných zemích vznikaly i teoretické studie, které zdejší novináři samozřejmě neměli k dispozici. Handicapem byl i fakt, že na rozdíl od USA a Británie u nás až do roku 1958 neexistovala možnost televizního záznamu (i poté se ovšem využíval poměrně málo) – recenzent musel pořad stále sledovat stejně jako ostatní diváci a analyzovat jej v přímém přenosu.

První materiál, který se podrobněji věnuje televiznímu dílu, byl otištěn v roce 1954 v *Literárních novinách* a nalezneme jej pod značkou (lhr).¹ Autor v něm upozornil na jednu

47 Podrobněji viz: CYSAŘOVÁ, Jarmila. *Československá televize v období zániku komunistického režimu a vítězství demokratické revoluce 1985–1990*. Praha: ÚSD, 1999, s. 13–20.

48 Kandidátem ústředního výboru KSČ byl zvolen na XVI. sjezdu v roce 1981 a členem ÚV KSČ na XVII. sjezdu v roce 1986.

49 *Sídlní bezpečnost – akce Vlna I. Plán na přerušování nezávadného televizního a rozhlasového vysílání* [cit. 14. 5. 2014]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/sib/sib_a_vlna_01.php.

50 *Smotavá revoluce – situace v Československé televizi. Uslýšíme pravdu z vysílání ČST?* [cit. 14. 5. 2014]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/1989/1989_sp_11_cst_01_01.php.

1 (lhr). Divadelní sloupek. *Literární noviny*, 1954, 40, s. 4.

AUTOR - VIZE - MEZE - TELEVIZE

Edičně připravili Petr Kaňka, Václava Kofránková, Ingrid Mayerová a Martin Štoll.

Odborná redakce Václava Kofránková.

Jazyková redakce českých textů Markéta Hubová.

Jazyková redakce slovenských textů Veronika Matisová.

Jmenný rejstřík Kateřina Brožová, Adriana Semlová a Eva Sícová.

Seznam literatury Václava Kofránková a Martin Štoll.

Recenzovali doc. PhDr. Martin Ciel, Ph.D., Miloslav Kučera.

Návrh obálky a grafická úprava Jiří Pobřísl.

Vydaly Česká televize, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů
a Vysoká škola múzických umění v Bratislave v roce 2015.

Odpovědná redaktorka Václava Kofránková.

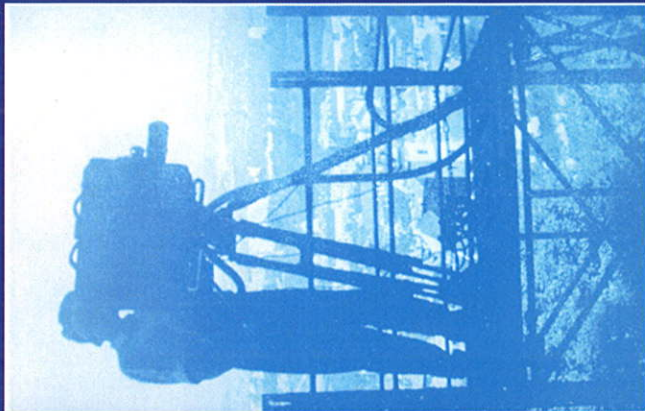
Vydání první.

ISBN 978-80-7404-176-1 (Česká televize, Praha)

ISBN 978-80-87912-36-2 (ÚSTR)

ISBN 978-80-89439-69-0 (VŠMU)

AUTOR • VIZE • MEZE • TELEVIZE

Petr Kaňka, Václava Kofránková, Ingrid Mayerová, Martin Štoll
a kolektiv autorů